

Korszakalkotó viták a komparatív kapitalizmuskutatásban*

Ricz Judit

Matthias Ebenau – Ian Bruff – Christian May (2015):
New Directions in Comparative Capitalisms Research: Critical and Global Perspectives
International Political Economy Series, Palgrave Macmillan, Basingstoke, UK, p. 236
ISBN: 978-1-137-44460-8

Tizenöt év telt el azóta, hogy megjelent *Hall és Soskice (2001)*, alapműve, a *Kapitalizmus változatai (KV)* és az azóta napvilágot látott, széleskörű szakirodalmat három (esetleg négy) generációba sorolhatjuk. Az első, a *KV klasszikus iskolája* kapcsolódik leginkább Hall és Soskice munkájához (lásd még *Amable 2003*) és a liberális piacgazdaságokhoz (LPG, például az USA, az Egyesült Királyság, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland, Írország), valamint a koordinált piacgazdaságokhoz (KPG, például Németország, Japán, Svédország, Ausztria). A második generációt leggyakrabban *KV utáni* irodalomnak nevezik, és további kapitalista modellek kidolgozására irányul, elsősorban különböző régiókhoz vagy országok csoportjához kapcsolódóan. Ennél a függő piacgazdasági modell (*Nölke–Vliegenthart 2009*) emelhető ki, de a magyar kutató, *Farkas Beáta (2011)* munkája is, aki ennek keretében a közép-kelet-európai (KKE) országokat elemezte. A KV irodalom harmadik generációja a *komparatív kapitalizmus (KK)*, amely többnyire kritikusabb, globális megközelítéseket és olyan aktuális kérdéseket tárgyal, mint a nemzetközi gazdasági integráció (pl. az eurózóna válsága), és megpróbálja beépíteni az elemzés keresleti oldalát. Az itt áttekintett „A komparatív kapitalizmus-kutatás új irányzatai: Kritikus és globális perspektívák” című könyv kiválóan foglalja össze, hogy a kapitalizmus különböző modelljei és változatai napjaink szerteágazó folyamatai következtében miként mennek gyors változáson keresztül, így a KV-irodalom legfrissebb ágán belül folyó korszakalkotó vitákról nyújt áttekintést.

* Jelen cikk a szerző nézeteit tartalmazza, és nem feltétlenül tükrözi a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontját.

Ricz Judit a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézetének tudományos munkatársa. E-mail: ricz.judit@krtk.mta.hu.

A kapcsolódó kutatást „A kapitalizmus változatai – Az állam közvetlen gazdasági beavatkozásának változatai” című Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH, 112069. sz. pályázatból finanszírozták.

A teljes kép kedvéért érdemes megemlíteni a KV-irodalom negyedik generációját, amely még leginkább spekulatív alapokon nyugszik. Van néhány mű, és vannak arra utaló jelek, hogy a KV-elemzés mostanában (ennek a kötetnek a publikálása óta) az időbeli (és nem a nemzetközi) összehasonlítások irányába mozdul el, aminek célja nem pusztán örök érvényű modellek kialakítása bizonyos országokra vagy a világ bizonyos régióira, hanem a múltbeli szakaszok meghatározása és jellemzése¹.

A könyvet Matthias Ebenau (IG Metall képzési központja), Ian Bruff (University of Manchester) és Christian May (Goethe University, Frankfurt am Main) szerkesztette, és az a 21. század KV kutatásának szinte minden meghatározó szerzőjét² összehozta a világ minden tájáról, Brazíliától Írországon keresztül Ausztriáig.

A könyv egy 2011–2014 között végzett nagyobb nemzetközi kutatási projekt – Comparison, Analysis, Critique: Perspectives on the Diversity of Contemporary Capitalism(s) (Összehasonlítás, elemzés, kritika: A kortárs kapitalizmus(ok) sokféleségének perspektívái) – utolsó köteteként annak fő eredményeit foglalja össze. A könyv fő célkitűzése, hogy „dokumentáljon egy sor új és ennél fogva kevésbé ismert gondolkodásmódot a kapitalizmuson belüli sokféleségre vonatkozóan” (2. o.). Ezt pedig kiválóan oldotta meg azzal, hogy alternatív és kritikus materialista megközelítések széles skáláját mutatta be.

A könyv második fő célkitűzése az volt, hogy fokozza a párbeszédet a KV- és a KK-kutatási területekhez kapcsolódó megközelítések között, és azokon túl. E tekintetben azonban az az érzésem, hogy ez csak részben lehet sikeres, mivel a könyv továbbra is nagyon szorosan kapcsolódik az inkább baloldali megközelítésekhez, mégpedig szándékosan teszi ezt, mivel kifejezetten úgy hivatkozik Coates (2005:21) a baloldali institucionalizmusra vonatkozóan tett kijelentésére és a neomarxizmusra, mint amelyek a kapitalista sokféleségről szóló legjobb művek többségét adták. A globális válság kontextusa és annak társadalmi következményei talán igazolják ezt a megközelítést, azonban a megközelítések és értekezések kiegyensúlyozottabb kiválasztása kerekesebb és átfogóbb képet adhatott volna a KK-kutatásról (vagy legalább utat nyitott volna további kötetek számára).

¹ Andreas Nölke az Institute of World Economics (IWE), a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont (Magyar Tudományos Akadémia) és az EU-bővítési tanulmányok központja (CENS, Közép-európai Egyetem) által 2015. november 26–27. között Budapesten megrendezett „The Role of State in Varieties of Capitalism (SVOC) Achievements and challenges for Central and Eastern Europe and the emerging markets” (Az állam szerepe a kapitalizmus változataiban, eredmények és kihívások Közép- és Kelet-Európa és a feltörekvő piacok számára) című nemzetközi konferencián tartott előadásában felhívta a figyelmet ezekre a legfrissebb fejleményekre.

² Renato Boschi (Rio de Janeiro State University); David Coates (Wake Forest University, North Carolina); Jan Drahokoupil (University of Mannheim, European Trade Union Institute, Brüsszel); Flavio Gaitán (Federal University of Latin American Integration); Bob Jessop (Lancaster University); Julia Lux (University of Tübingen); Terrence McDonough (National University of Ireland); Martin Myant (European Trade Union Institute); Andreas Nölke (Goethe University Frankfurt am Main); Nadia Pessina (Catholic University of Córdoba); Lucía Suau Arinci (University of Kassel); Lisa Tilley (University of Warwick, Université Libre de Bruxelles); Ingrid Wehr (Heinrich Boell Foundation Cono Sur); Stefanie Wöhl (University of Vienna).

A szerzők harmadik célja az volt, hogy bővítsék a kapitalizmus különböző földrajzi környezetekben és különböző gazdasági központokban tapasztalható változataira vonatkozó ismereteket, megvizsgálva a KV korábbi generációi által leginkább elhanyagolt régiókat és országokat. E tekintetben nem tagadható a könyv jelentősége, sőt, kiváló értéktöbbletet nyújt minden olyan olvasó számára, aki érdeklődik a kapitalizmus valódi variánsai iránt globális szinten.

Időkorlátos és információkkal túltelített világunkban az olvasók kiváló áttekintést kapnak a könyvről, ha elolvassák a bevezető és záró fejezeteket, amelyek szándékoltnak kiemelik a legfontosabb gondolati szálakat és a legrelevánsabb üzeneteket (amelyekben a szerzők egyetértettek, vagy éppen nem értettek egyet). Azonban a hogyan és miértek mélyebb megértéséhez ennél alaposabban is ajánlott foglalkozni a kötettel.

A könyv fő szövege három részre oszlik. Az első, a *Komparatív kapitalizmus a globális politikai gazdaságban*, három fejezetben vezeti be azoknak a változásoknak a legfontosabb folyamatait, amelyek a KV vagy inkább a KK irodalmának harmadik generációjának felbukkanását eredményezték: 1. A klasszikus KV-kategóriák belső és külső bírálatai (a kapitalizmus változatai sokféleségének alulbecslése); 2. Eltávolodás a vállalati szintű elemzéstől a szélesebb körben definiált intézmények bevonása érdekében; 3. A földrajzi hatókör kiterjesztése (ideértve Közép- és Kelet-Európát, Latin-Amerikát és a nagy feltörekvő gazdaságokat is, mint pl. a BRICS-országok).

A könyv második része, a *Kritikus perspektívák és viták*, öt fejezetből áll, amelyek mindegyike alternatív elméleti kitekintés, helyenként egymással is összetűzésbe kerülve, és főként gondolati útmutatóként szolgálva az olvasónak ahhoz, hogy saját következtetéseit vonja le, vagy saját alternatív perspektíváit állítsa fel. Elég csak megemlíteni May és Nölke kritikus institucionalista megközelítését, Lux és Wöhl által a kapitalista sokféleségi kutatásban alkalmazott nemi megközelítést vagy Wehr arra irányuló próbálkozását, hogy leküzdje az új „patrimonális” kapitalizmusmodellek hiányosságait a globális délen, csak hogy kiemeljünk néhány gondolatot a megvizsgált sokrétű kérdések közül.

A harmadik, a *Globális perspektívák és viták* című részben a szerzők elemzik a kapitalizmus különböző változatainak (vagy modelljeinek) fejlődését a világ azon régióiban, amelyeket a KV-irodalom korábbi generációi jellemzően elhanyagoltak. Ezek a fejezetek kiválóan illusztrálják, hogyan lehet kiterjeszteni a kapitalizmus elemzésének hatókörét különböző térbeli és fejlődési kontextusokban. Az átmeneti gazdaságok, pl. Oroszország, Kelet-Európa és Közép-Ázsia (Drahokoupil és Myant), és Latin-Amerika (Gaitán és Boschi) példája, de Tilley elemzése is (többek között) a kelet-ázsiai tapasztalatokra vonatkozóan számos korábban alábecsült sajátosságot emel ki, például az állam szerepének alulbecslését (és nem kellő vizsgálatát) a (fél)periférián.

Végezetül a könyv szerkesztői a fejezetek néhány közös pontjának összegzésével zárják a könyvet, s felhívják a figyelmet az ellentétes nézetekre és a viták még megoldatlan fő területeire, miközben kiemelik a kutatás néhány további lehetséges irányát. Összegzésképp röviden és szelektív módon álljon itt egy lista ezekről (a KK lehetséges új irányzatainak átfogó áttekintését lásd a 225–231. oldalakon): a kapitalista dinamika összefüggő kérdései, válságok és intézményi változások; a globális kapitalizmus „nemzeti” sokféleségének és kapcsolati, határon átnyúló jellegének vizsgálata, illetve a KK-kutatás politikája (a klasszikus gondolatok újraértékelése és a modernebb megközelítés egyaránt). Számunkra, magyar olvasók számára a könyv egyik legfőbb üzenete az, hogy a komparatív kapitalizmuskutatás földrajzi fókuszát napjainkban alapvetően újra kellene gondolni, globális szintre kellene emelni, ha továbbra is az a cél, hogy ez a kutatási irány általános érvényű legyen, vagy azzá váljon.

Felhasznált irodalmak

Amable, B. (2003): *The Diversity of Modern Capitalism*. Oxford University Press, Oxford.

Coates, D. (Ed., 2005): *Varieties of Capitalism, Varieties of Approaches*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Farkas Beáta (2011): A közép-kelet-európai piacgazdaságok fejlődési lehetőségei az Európai Unióban. *Közgazdasági Szemle*, 88. évf. (2011. május), pp. 412–429.

Hall, P. A. – Soskice, D. (Eds., 2001): *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford University Press, Oxford.

Nölke, A. – Vliegenthart, A. (2009): *Enlarging the Varieties of Capitalism. The Emergence of Dependent Market Economies in East Central Europe*. *World Politics*, Vol. 61. 4. sz.:670-702.